
Переклад українською сигнального невідредагованого примірника

Distr.: General
19 October 2023
Ukrainian
Original: English

Сімдесят восьма сесія

Пункт 73 (с) порядку денного

**Сприяння та захист прав людини: ситуація у сфері
прав людини та доповіді спеціальних доповідачів і
представників**

Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні*

Повідомлення Генерального секретаря

Генеральний секретар має честь передати Генеральній Асамблеї доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні, подану відповідно до параграфу 19 резолюції 52/32 Ради з прав людини щодо ситуації у сфері прав людини в Україні, що склалася через російську агресію.

* Цю доповідь було подано пізніше з метою включення інформації про останні події.

Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні

Резюме

Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні подає цю доповідь до Генеральної Асамблеї відповідно до резолюції 52/32 Ради з прав людини, за якою початковий мандат Комісії було продовжено ще на один рік.

Цей збройний конфлікт триває вже другий рік, що завдає подальших страждань та спричиняє труднощі тисячам постраждалих цивільних осіб. Комісія виявила нові докази того, що російська влада вчинила порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також скоїла відповідні злочини на територіях, що опинилися під її контролем в Україні. Комісія задокументувала подальші невідбиркові атаки російських збройних сил, що призвело до загибелі та поранень цивільних осіб, а також до руйнування і пошкодження цивільних об'єктів.

Ці зібрані докази свідчать про подальше вчинення російською владою воєнних злочинів у вигляді умисних вбивств, катувань, зґвалтувань та інших видів сексуального насильства, а також депортації дітей до Російської Федерації. Проведені розслідування підтвердили попередній висновок Комісії про те, що російська влада застосовує тортури повсюдно та систематично у різних створених нею місцях утримання. Інтерв'ю з жертвами та свідками свідчать про глибоку зневагу до людської гідності з боку російської влади за таких обставин. Комісія також задокументувала випадки, коли російські солдати увірвалися в будинки в окупованих ними селах, зґвалтували жінок та одну дівчину та скоїли інші воєнні злочини проти жертв і членів їхніх родин.

У трьох випадках розслідування встановило, що українська влада вчинила порушення прав людини проти осіб, звинувачуваних нею у співпраці із російською владою.

Комісія занепокоєна серйозністю задокументованих порушень та злочинів і їхнім впливом на жертв, тих, хто вижив, і на постраждалі громади. Вона закликає відповідні сторони конфлікту покласти край воєнним злочинам та порушенням прав людини. Комісія наново наголошує на важливості притягнення винних до відповідальності, включно зі всіма її вимірами, та з повною повагою і турботою про права жертв.

I. Вступ

1. Резолюцією 49/1, прийнятою 4 березня 2022 р., Рада з прав людини створила Незалежну міжнародну комісію з розслідування порушень в Україні з метою розслідування всіх ймовірних порушень та утисків прав людини і порушень міжнародного гуманітарного права, а також пов'язаних із ними злочинів у контексті агресії Російської Федерації проти України. Після презентації Комісією своєї комплексної доповіді від 14 березня 2023 року Раді з прав людини¹ під час її п'ятдесять другої сесії, Рада продовжила мандат Комісії резолюцією 52/53 ще на один рік.

2. 3 березня 2022 року Ерік Мьосе (Норвегія) та Пабло де Грейф (Колумбія) виконували обов'язки членів Комісії, а пан Мьосе обіймав посаду Голови Комісії. По завершенню мандату пані Ясмінки Джумхур (Боснія і Герцеговина), 28 червня 2023 року Голова Ради з прав людини призначив пані Врінду Гровер (Індія) членкинею Комісії.

3. Комісія дотримується принципів незалежності, неупередженості, об'єктивності та добросовісності. Комісія застосовує підхід, орієнтований на потерпілих, неухильно дотримуючись принципу «не нашкодь». Комісія застосовує стандарт доказування «заключення на обґрунтованих підставах», на основі якого Комісія доходить висновків, коли на основі сукупності перевіреної інформації об'єктивний і звичайний розсудливий спостерігач мав би «обґрунтовані підстави зробити висновок», що ці факти відбулися саме таким чином, як їх описано.

4. Ця доповідь, представлена Генеральній Асамблеї на її сімдесят восьмій сесії відповідно до положень резолюції 52/53, ґрунтується на доповіді Комісії від березня 2023 року та її більш комплексному і детальному документі залу засідань, опублікованому 29 серпня цього року.² У ньому викладено попередні висновки, зроблені після поновлення мандату Комісії. У зв'язку з великою кількістю відповідних подій, безпекових та логістичних обмежень, Комісія продовжила зосереджувати свої зусилля саме на тих звинуваченнях та випадках, які ілюструють конкретні закономірності. Під час підготовки цієї доповіді Комісія відвідала 32 населених пункти у 9 регіонах України, більшість з яких знаходиться у Херсонській та Запорізькій областях, та здійснила поїздки до Польщі. Комісія спиралася на інформацію, отриману під час 466 інтерв'ю з 445 особами (222 жінками та 223 чоловіками), відвідала місця нападів та місця затримання і катування, а також збрала та дослідила документи, фотографії та відеоматеріали.

5. Комісія високо цінує доступ наданий урядом України та рівень забезпеченої ним співпраці. Комісія висловлює свій жаль з приводу того, що її зусилля щодо взаємодії з Російською Федерацією залишилися безуспішними. Комісія надіслала посадовцям Російської Федерації 19 письмових запитів про зустрічі, надання доступу та інформації, але не отримала жодної відповіді. Крім того, Комісія постійно та відкрито висловлювала свою зацікавленість у встановленні конструктивного діалогу із посадовими особами Російської Федерації.

6. Комісія висловлює свою вдячність за цінні свідчення та іншу інформацію, отриману від жертв, свідків і інших співрозмовників, та організацій.

II. Правові рамки

7. Міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини та міжнародне кримінальне право становлять право, застосовне до мандату Комісії.

8. Україна та Російська Федерація є учасницями восьми та семи основних правових інструментів системи захисту прав людини Об'єднаних Націй відповідно. Крім того, вони зобов'язані дотримуватися різних інструментів міжнародного гуманітарного права, зокрема положень чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. Ситуація в Україні є міжнародним збройним конфліктом згідно загальної Статті 2 вказаних Женевських

¹Доповідь Комісії до Ради з прав людини (A/HRC/52/62) слід читати разом із доповіддю Комісії Генеральній Асамблеї від 18 жовтня 2022 року (A/77/533).

² A/HRC/52/CRP.4.

конвенцій. Ані Україна, ані Російська Федерація не є державами-учасницями Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Однак, юрисдикція МКС поширюється на події в Україні згідно двох декларацій, поданих Україною та звернень держав-учасниць МКС. Римський статут та визначені ним ознаки складу злочинів надають детальний опис елементів для деяких із ймовірних злочинів. У тих сферах, де юрисдикція МКС виявиться недостатньою, Комісія застосуватиме ознаки складу злочинів у рамках Римського статуту за умови, що вони відображають звичаєве міжнародне право.

III. Загальна інформація: політичні та військові події

9. Цей збройний конфлікт продовжує впливати на мільйони людей в Україні та призвів до значних наслідків на регіональному та міжнародному рівнях. У 2023 році збройні дії переважно точилися на південному сході України, зокрема в Донецькій, Херсонській, Луганській та Запорізькій областях. На початку червня 2023 року Україна розпочала контрнаступ, зосередившись переважно на Донецькій та Запорізькій областях. Повідомлялося про значні втрати з обох сторін.

10. Інші області України, віддалені від лінії фронту, також постраждали від вибухової зброї, що вражала житлові будинки та інші цивільні споруди. Російські збройні сили продовжують здійснювати широкомасштабні атаки на об'єкти інфраструктури по всій Україні. Повідомлялося про обстріли прикордонних районів у Російській Федерації та атаки безпілотників у більш віддалених частинах країни, в тому числі в Москві. Українські офіційні джерела взяли на себе відповідальність за деякі з цих атак.

11. Тим часом, наразі не вдалося віднайти політичних та дипломатичних варіантів негайного припинення цього збройного конфлікту. На Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй багато делегатів закликали до посилення зусиль, спрямованих на залучення обох сторін до столу переговорів.³ По досягненні одного року цього збройного конфлікту, Генеральна Асамблея опублікувала резолюцію із вимогою щодо «термінового, повного та безумовного виведення Російською Федерацією всіх військових сил з території України у межах її міжнародно визнаних кордонів» та закликала до припинення бойових дій.⁴

12. Декілька держав представили пропозиції щодо врегулювання конфлікту дипломатичним шляхом. Президент Російської Федерації Володимир Путін та російські посадовці звинуватили Україну у відмові від переговорів та продовжили виправдовувати збройне вторгнення в Україну положенням Статуту Організації Об'єднаних Націй про самооборону.⁵ У ширшому контексті, російські урядовці надалі звинуватили «Захід» у розпалюванні конфлікту в Україні.⁶

13. Президент України Володимир Зеленський запропонував формулу миру із 10 пунктів, яку він вперше окреслив у листопаді 2022 року.⁷ Під час відкритих дебатів щодо України, які відбулися 20 вересня 2023 року в Раді безпеки Організації Об'єднаних Націй, він повторив, що лише повне виведення російських збройних сил і цілковите відновлення контролю України над своїми територіями призведе до повного припинення бойових дій.⁸

14. Чорноморська ініціатива була однією з небагатьох сфер, де Російська Федерація та Україна змогли досягти згоди. Відмова Російської Федерації у липні 2023 року від продовження своєї участі у цій ініціативі була широко засуджена.

³ Див. <https://press.un.org/en/2023/ga12516.doc.htm> .

⁴ A/ES-11/L.7.

⁵ Див. <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/71451>.

⁶ Див. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/70565> та <https://news.un.org/en/story/2023/09/1141372>.

⁷ Див.

<https://www.president.gov.ua/en/news/ukrayina-zavzhdi-bula-liderom-mirotvorchih-zusil-yakshorosi-79141>.

⁸ S/PV.9421 с. 8.

15. Цей збройний конфлікт продовжує мати руйнівні наслідки для цивільного населення України. Станом на 10 вересня 2023 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) зафіксувало 27 149 жертв серед цивільного населення, зокрема 9 614 загиблих і 17 535 поранених. Реальна цифра, ймовірно, вища. На додаток до 6 204 600 осіб, які покинули країну (станом на 3 жовтня 2023 року), 5 088 000 осіб є внутрішньо переміщеними особами (станом на червень 2023 року). За оцінками Управління ООН з координації гуманітарних питань (УКГП), 17,6 мільйона людей в Україні потребують гуманітарної допомоги, а доступ гуманітарної допомоги до районів, що страждають від ведення бойових дій, ускладнено. На додаток до фізичних і психологічних травм, цей збройний конфлікт призвів до серйозних обмежень у доступі до здійснення деяких з найголовніших прав людини.

IV. Порушення міжнародного законодавства

16. Комісія збрала нові докази порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також відповідних воєнних злочинів, скоєних російською владою⁹ в Україні. Комісія розслідувала незаконні напади із застосуванням вибухової зброї та їхній вплив на цивільне населення, катування, сексуальне та гендерно зумовлене насильство, а також переміщення та депортацію дітей.

17. Комісія також виявила три випадки порушень прав людини з боку української влади¹⁰ і продовжує розслідування цих інцидентів та інших звинувачень у таких порушеннях.

A. Порушення, вчинені під час ведення бойових дій

18. Комісія задокументувала подальші окремі напади із застосуванням вибухової зброї. Комісія наново засуджує напади, що вражають цивільні об'єкти, зокрема атаки за присутності великої кількості цивільних осіб.

19. Комісія проаналізувала численні повідомлення про напади на територіях під контролем уряду України. Комісія знайшла обґрунтовані підстави вважати, що обстріл житлового будинку в місті Умань Черкаської області 28 квітня 2023 року, а також обстріли супермаркету та автозаправної станції в місті Херсон Херсонської області 3 травня 2023 року були невибірковими атаками, здійсненими російськими збройними силами у порушення міжнародного гуманітарного права. Ці напади призвели до значної кількості смертей серед цивільного населення, поранень та руйнувань. Комісія також дійшла висновку, що обох випадках російські збройні сили не вжили можливих запобіжних заходів задля переконання в тому, що вражені об'єкти не є цивільними.

20. Комісія також розглянула два напади в районах, які перебували під контролем російської влади. Комісія не змогла дійти висновку через відсутність доступу.

21. Комісія продовжила розслідування сукупного впливу на цивільне населення широкомасштабних атак на енергетичну інфраструктуру України, розпочатих Російською Федерацією від 10 жовтня 2022 року.

22. Зрештою, Комісія розпочала розслідування обставин підриву Каховської греблі.

1. Вплив нападів із застосуванням вибухової зброї

23. Напади із застосуванням вибухової зброї в густонаселених районах залишаються основною причиною смертей і поранень серед цивільного населення. За оцінками УВКПЛ, станом на 10 вересня 2023 року в результаті таких нападів загинули 8 062

⁹ У рамках цієї доповіді «російська влада» означає російські військові та цивільні органи влади, а також усі пов'язані з ними де-факто органи влади, озброєні групи та приватні військові та охоронні компанії.

¹⁰ У рамках цієї доповіді «українська влада» означає українські військові та цивільні органи влади, а також усі пов'язані з ними особи та групи.

особи та 16 610 дістали поранення. Фактична кількість, ймовірно, є вищою. Комісія відвідала місця нападів і поспілкувалася з тими, хто вижив.

24. Окрім глибокої травми, спричиненої втратою близьких після таких атак, населенню України доводиться долати значні труднощі у процесі пошуку житла та доступу до основних послуг і товарів. Під час візиту до Умані Черкаської області Комісія поспілкувалася із мешканцями багатоквартирного будинку, куди влучила ракета. Цей обстріл призвів до великої кількості жертв – переважно жінок та дітей, а також до значної шкоди багатоквартирному будинку та сусіднім будівлям. Ті, хто вижив, поділилися своїм травматичним досвідом і труднощами, з якими вони стикаються через руйнування, спричинені атакою.

25. Інші приклади розслідуваних Комісією справ також ілюструють наявність серйозних викликів у місцевостях, що постраждали від атак. У місті Дніпро Дніпропетровської області 26 травня 2023 року в робочий час ракетним обстрілом було зруйновано функціонуючу клініку, яка надавала послуги психологічної допомоги, в тому числі щодо пов'язаних зі збройним конфліктом травм. Внаслідок цього клініку довелося закрити. Цей напад призвів до загибелі 4 осіб і поранення понад 30 осіб. Серед постраждалих були пацієнти та медичний персонал. Знищення клініки, яка надає психологічну допомогу людям, вже пошрамованим конфліктом, передбачувано призводить до повторної травматизації.

26. У Краматорську в Донецькій області 27 червня 2023 року у найлюдніший час роботи зазнав обстрілу ресторан, що призвело до загибелі принаймні 11 цивільних осіб, у тому числі трьох дівчат, та багатьох поранень. У Херсоні магазин великої роздрібно-ї мережі вимушено закритися після нападу 3 травня 2023 року, що обмежило доступ населення до місць отримання товарів першої необхідності. Ці напади представляють лише невелику вибірку серед численних інцидентів, що позначаються на житті цивільного населення.

2. Окремі напади із застосуванням вибухової зброї

27. Згідно міжнародного гуманітарного права, невибірковими вважаються напади, не спрямовані на конкретну військову ціль або такі напади, що вживають метод чи засоби ведення бойових дій, які не можуть бути спрямовані на конкретну військову ціль або наслідки яких не можуть бути обмежені. Нещодавно Комісія задокументувала напади на цивільні об'єкти, такі як житлові будинки, залізничний вокзал, магазини і склад цивільного призначення, що призвели до численних жертв. Комісія розслідує подальші випадки, в яких об'єктами нападів стають цивільні об'єкти.

28. Зброя, що використовується під час таких атак, включає ракети та снаряди, які за їхнього застосування в густонаселених районах, мають великий радіус враження, що може спричинити шкоду та збитки цивільному населенню та об'єктам критичної інфраструктури.

29. У більшості розслідуваних Комісією інцидентів Комісія не змогла виявити військову присутність у місцях, що зазнали цих нападів. Вона також виявила, що в деяких ситуаціях не було вжито належних запобіжних заходів для перевірки вражених цілей. Це, наприклад, стосується вищезгаданого обстрілу житлового будинку у місті Умань, коли було вражено об'єкти, що не слугують військовим цілям вже понад два десятиліття.

(а) Напади із застосування вибухової зброї, скоєні російськими збройними силами

30. Комісія задокументувала подальші невибіркові атаки, скоєні російськими збройними силами на території під контролем уряду України. Нижче наведено детальний опис двох випадків, розслідуваних Комісією.

Місто Умань, Черкаська область, 28 квітня 2023 року

31. 28 квітня 2023 року між 4:20 та 4:30 ранку дві ракети влучили в житловий будинок на вулиці захисників України 25 та у склад в місті Умань Черкаської області. В результаті обстрілу загинуло 24 цивільних особи, у тому числі 14 жінок, 4 чоловіків, 3 хлопчиків і 3 дівчат, а також багато інших осіб отримали поранення як у безпосередньо враженому будинку, так і у двох сусідніх. Внаслідок цього обстрілу, 45 квартир стали непридатними для проживання, а багато інших були серйозно пошкоджені: в них

вибито вікна, вирвано двері та балкони, а також спостерігаються перебої з газо- та електропостачанням.

32. Комісія зосередила своє розслідування на обстрілі зазначеного житлового будинку. Цей обстріл був частиною широкомасштабної атаки за використання ракет великої дальності, здійсненої російськими збройними силами вранці 28 квітня 2023 року. Російська влада визнала свою відповідальність за нанесення широкомасштабного удару тієї ночі.¹¹ Наявні докази свідчать, що під час обстрілу була застосована крилату ракету Х-101, яка є на озброєнні російських збройних сил. Наскільки відомо, в арсеналі українських збройних сил такої ракети немає.

33. Комісія провела розслідування щоб з'ясувати, чи міг удар по будівлі бути результатом перехоплення ракети українською протиповітряною обороною, яке потенційно могло призвести до відхилення атакуючої ракети від свого курсу. Однак, на основі експертного аналізу наявних документів та іншої отриманої технічної інформації, Комісія встановила, що це маловірогідно.

34. У жодному з районів, що зазнали цих обстрілів, військової присутності виявлено не було. За свідченнями мешканців та згідно розглянутих документів, вражений склад слугував військовою базою для технічного обслуговування аж понад двадцять років тому, а обстріляний житловий будинок був гуртожитком для цивільних і військових, які працювали на тій базі. Обидва об'єкти були уражені ракетами з інтервалом у декілька хвилин. Зазначений житловий будинок було приватизовано десь у 2002 році, і на момент атаки він був цивільним об'єктом з більш ніж 99 квартирами.

35. Комісія дійшла висновку, що російські збройні сили здійснили невибіркову атаку на житловий будинок в місті Умань у порушення міжнародного гуманітарного права і не вжили посилюючих запобіжних заходів задля переконання в тому, що вражена ціль не є цивільною.

Місто Херсон, Херсонська область, 3 травня 2023 року

36. 3 травня 2023 року, о 10 ранку розпочалася кількогодина низка атак із застосуванням вибухової зброї, через що було вражено декілька об'єктів у Херсоні, зокрема супермаркет «АТБ», автозаправну станцію «ОККО», залізничний вокзал, гіпермаркет «Епіцентр» та житловий будинок. Українська влада зафіксувала жертви на 10 місцях обстрілу у Херсоні та його околицях: 21 цивільна особа загинула (12 чоловіків і 9 жінок), і десятки людей було поранено.

37. Комісія зосередила свої зусилля на розслідуванні трьох постраждалих об'єктів, а саме: супермаркету «АТБ», заправки «ОККО» та залізничного вокзалу. Грунтуючись на показаннях свідків та аналізі фотографій і відеозаписів залишків зброї, Комісія встановила, що три вищезазначені об'єкти було уражено із реактивних систем залпового вогню. Зокрема, на фотографіях, зроблених після обстрілів супермаркету «АТБ» та станції «ОККО», видно залишки зброї, схожі на ракети БМ-21 «Град».

38. На місцях обстрілів військової присутності виявлено не було. Заяви свідків, аналіз розташування залишків снарядів і пошкоджень супермаркету «АТБ» та заправки «ОККО» вказують на те, що ударів було завдано із південного напрямку. Шляхом аналогічного аналізу місця обстрілу на залізничному вокзалі, Комісія дійшла висновку, що удар було нанесено з південного напрямку. Під час цієї атаки лівий берег річки Дніпро в районі міста Херсон перебував під контролем російських збройних сил та у межах досяжності РСЗВ БМ-21 «Град».

39. Комісія дійшла висновку, що російські збройні сили здійснили невибіркові атаки на супермаркет «АТБ» і автозаправну станцію «ОККО», і, ймовірно, також здійснили атаку на залізничний вокзал (всі місця обстрілу знаходяться у місті Херсон), і не вжили запобіжних заходів заради переконання, що вражені цілі не є цивільними.

(b) Напади, скоєні на території під контролем російської влади

40. Комісія розслідувала два інциденти із застосуванням вибухової зброї в районах Донецької та Луганської областей, які перебувають під контролем російських

¹¹ Міністерство оборони Російської Федерації, «Доповідь щодо прогресу ходу спеціальної військової операції в Україні», 28 квітня 2023; див. https://mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/1866793/#sel=73:30:qxD,73:76:o33.

збройних сил. Комісія надіслала обом сторонам цього збройного конфлікту запити на отримання додаткової інформації. Відповіді від Російської Федерації отримано не було. Два попередні запити на доступ до призначених Росією органів влади колишніх так званих Донецької та Луганської народних республік залишилися без відповіді.

41. За інформацією ЗМІ, 28 січня 2023 року було здійснено напад на Новоайдарську центральну районну лікарню у місті Новоайдар Луганської області, внаслідок чого загинуло 14 осіб та багато інших отримали поранення. Комісію було проінформовано про цей напад однією організацією з Російської Федерації. Комісія перевірила загальнодоступні фотографії та відеозаписи пошкоджень і підтвердила, що на них зображено Новоайдарську центральну районну лікарню. Супутникові знімки, зроблені після обстрілу, підтверджують пошкодження одного крила лікарні. Наявна інформація дозволяє припустити, що на момент інциденту лікарня функціонувала. Українська влада поінформувала Комісію про початок досудового розслідування за фактом обстрілу.

42. Крім того, Комісія ознайомила з інформацією, що з'являлася в соціальних мережах з січня по квітень 2023 року стосовно інцидентів, пов'язаних із протипіхотними фугасними мінами (ПФМ), також відомими як «метелики», у двох передмістях на захід від Донецька. Загалом повідомлялося про 11 поранень. Одна організація із Російської Федерації надала інформацію про випадки поранень у березні та квітні 2023 року. Зазначені місцевості знаходяться у двох густонаселених пунктах на захід від Донецька, поблизу лінії зіткнення, де в той час точилися запеклі бої.

43. Комісія не змогла продовжити розслідування жодного з цих інцидентів через відсутність доступу до відповідних місцевостей. Комісія рекомендує проведення подальших розслідувань щодо обох інцидентів і ще раз наголошує на важливості надання доступу заради проведення всіх розслідувань згідно свого мандату.

3. Вплив цих атак на енергетичну інфраструктуру України

44. У своїх попередніх доповідях Комісія висловлювала занепокоєння щодо впливу на цивільне населення хвиль широкомасштабних атак енергетичної інфраструктури, розпочатих російськими збройними силами 10 жовтня 2022 року.¹² Наразі Комісія більш детально вивчає наслідки цих атак для цивільного населення. Ці атаки, що відбувалися переважно у холодні місяці, вражали пов'язані з електропостачанням об'єкти, спричиняючи тимчасові відключення, через що іноді страждали мільйони людей. У свою чергу, це призводило до перебоїв з електро-, тепло- та водопостачанням, що перешкоджало процесу обслуговування населення.

45. Проведені Комісією інтерв'ю свідчать про те, що Київська та Одеська області були серед найбільш постраждалих регіонів. Двоє мешканців Одеси повідомили про періодичні відключення електроенергії зимою, часом тривалістю до трьох днів. Через нестачу електроенергії електропостачання іноді було доступне лише протягом заздалегідь узгоджених та обмежених проміжків часу. Повідомляється, що особи, які проживають на верхніх поверхах, мали проблеми з водопостачанням. З особливими труднощами стикалися ті, хто потребував постійного медичного лікування із застосуванням електроприладів. Особи старшого віку або особи з інвалідністю були особливо вразливими – деякі з них були вимушені залишатися у своїх квартирах без жодного електропостачання. Працівникам соціальних служб також доводилося працювати у складних умовах за відсутності електропостачання.

46. Це лише деякі з найбільш очевидних і безпосередніх наслідків цих атак. Комісія продовжуватиме свої розслідування.

4. Вплив прориву Каховської греблі

47. Комісія розслідує причини прориву Каховської греблі 6 червня 2023 року. Викид води та повені, спричинені проривом, унеможливили здійснення основних прав людини для мешканців постраждалої місцевості та спричинили подальше переміщення людей. Повені призвели до загибелі людей та створили загрозу для здоров'я населення. За останньою інформацією, отриманою від уряду України, внаслідок цих подій загинуло 33 особи, 28 отримали поранення, і понад 40 осіб

¹² A/HRC/52/62, пп. 40-43.

вважаються зниклими безвісти. Російська Федерація не відповіла на запити Комісії стосовно впливу цього прориву на території, які знаходяться під контролем російської влади. Ці повені призвели до руйнування та пошкодження будинків та інших будівель, а також до проблем з доступом до питної води, продуктів харчування та основних послуг. Кілька людей з постраждалих населених пунктів заявили, що їм довелося тікати, оскільки вода досягла їхніх домівок. Крім того, передбачається, що у довгостроковій перспективі цей прорив негативно позначиться на економіці та екології регіону. Комісія продовжить подальше розслідування короткострокових і довгострокових наслідків цього прориву.

В. Порушення проти особистої недоторканності

1. Застосування катування російською владою

48. У своїй доповіді до Ради з прав людини Комісія заявила, що російська влада повсюдно застосовувала тортури в семи областях України та в Російській Федерації. Комісія також детально описала, як саме практикується катування в місцях утримання.¹³ Під час виконання свого другого мандату Комісія продовжила документувати застосування тортур до численних осіб у додатково створених на території України місцях утримання. Основна увага Комісія була приділена Херсонській та Запорізькій областям, які тривалий час контролювалися російською владою. Нові докази послідовно підтверджують попередній висновок Комісії про те, що застосування катувань російською владою було широко повсюдним і систематичним.

49. У розслідуваних випадках злочинці катували переважно осіб, звинувачуваних у передачі інформації українській владі або в наданні іншої підтримки українським збройним силам. Жертвами стали чоловіки та жінки віком від 29 до 57 років. Російська влада, як правило, застосовувала катування під час допитів. Часто це були низки допитів, що мали на меті отримання інформації від жертв. Особи, яких було утримано, повідомляли про існування кімнат, відведених спеціально для допитів і катувань. На підтвердження своїх попередніх висновків, Комісія виявила, що у різних проаналізованих нею місцях утримання застосовувалися аналогічні методи катувань.

50. Застосування катування у додатково створених місцях утримання у різних регіонах України підтверджує попередній висновок Комісії про повсюдність його використання. Цілеспрямоване застосування катувань до певних категорій осіб у поєднанні зі спільними елементами у методах проведення допитів та використання тортур дають Комісії підстави зробити подальший висновок про те, що застосування катування мало систематичний характер.

51. Жертви катувань розповідали, як під час ув'язнення та допитів їм спричиняли сильний фізичний та душевний біль і страждання. Катування часто завдавали жертвам та їхнім близьким довготривалих фізичних та психологічних травм. Один постраждалий, якого катували електричним струмом, розповів: *«Щоразу, коли я відповідав, що чогось не знаю або не пам'ятаю, мене били електричним струмом. [...] Я не знаю, скільки це тривало. Мені здавалося, що вічність»*. Він повідомив, що декілька днів не міг нормально ходити, а після пережитого почав страждати від сильного тривожного розладу. Чоловік однієї жертви, якого під час її катувань тримали у сусідній камері, сказав: *«Я ніколи не забуду, як вона кричала від болю»*.

52. Зібрані Комісією свідчення говорять про глибоку зневагу злочинців до життя та гідності жертв. Свідки повідомляли про ситуації, коли катування застосовувалося з такою жорстокістю, що призводило до смерті. У місці утримання, що знаходилося у школі села Біляївка Херсонської області, співутримувані вимагали медичної допомоги, коли один з них почав задихатися одразу ж після застосування до нього катувань. Однак, російські військовослужбовці відмовилися надати допомогу, і ця жертва померла протягом години. У цій справі Комісія встановила, що, окрім катування, дії злочинців прирівнюються до незаконного вбивства. У цій же установі в камері помер ще один утримуваний – явно внаслідок катувань, зневоднення та голоду.

¹³ A/HRC/52/62, 71-77.

Через день російські солдати за ноги витягли його тіло з камери. У цьому випадку Комісія дійшла висновку, що окрім вчинення катування, російські збройні сили порушили право жертви на життя і спричинили його смерть шляхом застосування катувань, жорстокого поводження та тримання його у нелюдських умовах.

53. Кілька постраждалих та свідків заявили, що допити і катування проводили співробітники Федеральної служби безпеки Російської Федерації.¹⁴ Один з постраждалих, який раніше утримувався у відділі міліції міста Нова Каховка Херсонської області, зазначив: «Всі у цьому місці утримання знали, що коли приїжджав білий автобус Федеральної служби безпеки Російської Федерації, це значило, що людей катуватимуть». Постраждалі також повідомляли, що допити і катування здійснювалися військовослужбовцями російських збройних сил, військовослужбовцями Національної гвардії Росії,¹⁵ військовослужбовцями колишньої так званої Донецької народної республіки та найманцями «Групи Вагнера».

Місця утримання

54. Комісія задокументувала додатково створені місця утримання, де російська влада регулярно застосовувала катування.¹⁶ Деякі з таких місць були імпровізованими, наприклад, їх було організовано у школах або дитячих садках, інші знаходилися в призначених для цього установах, таких як міліція та виправні заклади. Розслідувані місця утримання включають школу в селі Біляївка та відділ поліції в місті Нова Каховка (обидві установи знаходяться у Херсонській області); відділ поліції та Приморську виправну колонію № 145 (обидві установи знаходяться у Бердянську, Запорізька область). Комісія виявила, що в усіх установах були поширені нелюдські умови утримання та повсюдно застосовувалася тортури.

55. Кілька жертв згадували про існування «кімнат для катувань» або «кімнат для допитів». Один свідок описав, як його привели до приміщення, у якому побачив інструменти, що явно використовувалися для катувань: плоскогубці, ножі, пили, кусачки та металевий пристрій із дротами для катування електричним струмом.

56. У більшості випадків затримані утримувалися під вартою у нелюдських умовах, що підтверджує раніше виявлену Комісією закономірність.¹⁷ Багато з цих періодів тримання під вартою були довготривалими, а деякі з них перевищували 100 днів. Камери були малими і часто переповненими людьми, без вікон, а отже, з недостатнім рівнем вентиляції та освітлення. За свідченнями колишніх утримуваних, у деяких випадках жертвам не давали їжі або води, або надавали їх у недостатній кількості – доходило до того, що деякі з затриманих пили воду з батареї або власну сечу – і утримувані особи зазнали крайньої втрати ваги. Дехто з них не мав доступу до туалету і користувався пляшкою, відром або самостійно викопаним рівчачком.

57. Комісія відзначила ситуації, коли після початкового затримання утримуваних осіб незаконно переміщали до іншого або декількох місць утримання. Комісія розслідувала випадки, коли принаймні в одному з таких місць утримання застосовувалися тортури. Так було, наприклад, у випадку з двома жертвами, яких впродовж короткого періоду утримували в імпровізованому місці утримання у приміщенні дитячого садка; потім їх було приблизно на тиждень переведено до місця утримання у школі села Біляївка, де їх катували; згодом їх перевели на один день до місця утримання, розташованому в медичному закладі в іншому селі; і, зрештою, їх утримували протягом півтора місяця у відділі міліції в місті Нова Каховка. Всі ці місця утримання знаходяться у Херсонській області (див. п. 54). Деякі жертви зазнавали жорстокого поводження або катувань у декількох місцях, де їх тримали під вартою.

Цілеспрямоване переслідування певних категорій осіб

¹⁴ Федеральна служба безпеки Російської Федерації є федеральним виконавчим органом, уповноваженим впроваджувати політику уряду у сфері національної безпеки Російської Федерації.

¹⁵ Національна гвардія Російської Федерації, також відома як Росгвардія, є внутрішнім військовим формуванням Російської Федерації.

¹⁶ Див. А/HRC/52/CRP.4, пп. 534-566.

¹⁷ А/HRC/52/62, п. 64.

58. Російська влада переважно застосовувала тортури до осіб, яких підозрювала у наданні будь-якої форми підтримки українській владі. Інших катували після того, як було встановлено, що вони дотримуються проукраїнських або антиросійських поглядів, або якщо вони відмовлялися співпрацювати з російською владою. Один з таких постраждалих був державним службовцем, якого катували з метою примусити його до співпраці.

59. У більшості, жертвами ставали чоловіки. У деяких випадках, задокументованих у сільській місцевості, жертви залишалися в селі заради догляду за своїми старшими родичами та майном, оскільки їхнім родинам довелося поїхати до безпечніших районів.

60. За словами постраждалих та свідків, багато жертв катувань були ув'язнені після того, як російська влада знайшла в їхніх телефонах контент, що вважався підозрілим. У деяких випадках катування застосовувалося до жертв через наявність у них певних типів татуювань. Деяких жертв катувань було ув'язнено під час обшуків у їхніх будинках. У деяких випадках злочинці явно та активно шукали певних осіб, наприклад, за наводкою місцевих жителів, які співпрацювали з російською владою. У двох випадках жертви повідомляли, що злочинці увірвалися до їхніх будинків з очевидною метою їхнього затримання.

61. Деякі з цих жертв зізналися, що вони підтримували українські збройні сили. Однак, незалежно від того, чи це справді так, міжнародне право забороняє застосування тортур за будь-яких обставин.¹⁸

Методи проведення допитів та застосування тортур

62. У місцях утримання злочинці, як правило, застосовували катування під час допитів. Деяким жертвам доводилося проходити через допити і катування багато разів. За словами жертв і свідків, допити проводилися переважно заради вилучення інформації, але також використовувалися для примусу жертв до співпраці з окупаційною владою або в якості покарання. Наприклад, злочинці вимагали від жертв розповісти подробиці про їхню нібито співпрацю з українськими збройними силами або про позиції та плани останніх. Деякі жертви описували, як катування продовжувалося незалежно від наданих ними відповідей. Один з постраждалих сказав: *«Це було так боляче... я думав, що помру там. Це тривало дві години. Я постійно казав: «Хлопці, я не знаю, чому ви це робите, я нічого не знаю».* Чоловік, якого жорстоко побили разом із іншим утримуваним, сказав: *«Незалежно від того, що [ми] відповідали, цей чоловік продовжував [нас] бити».*

63. Злочинці часто закривали жертвам очі капюшоном, мішком або замотували скотчем, сковували руки наручниками за спиною або зв'язували їх мотузкою, і також зв'язували їм ноги.

64. Щодо методів катувань, в усіх проаналізованих Комісією місцях утримання було задокументовано жорстоке побиття постраждалих. За свідченнями очевидців, побиття здійснювалися різними предметами, такими як кийки, бити, приклади, автомат, киянка та пластикова труба. Злочинці також били жертв ногами та колінами. Дві жертви заявили, що під час побиття вони лежали на підлозі обличчям донизу. Одна жінка розповіла Комісії, що вона втратила зуби після того, як солдати вдарили її головою об стіну. Колишній утримуваний розповів, що, як його разом з його другом жорстоко били, злочинець просив їх вибрати, *«яким [...] з колін вони готові пожертвувати».*

65. До цього Комісія встановила, що в кількох місцях утримання російська влада застосовувала катування електричним струмом за допомогою військового польового телефону відомого як «тапик» – ці тортури називали, серед іншого, *«дзвінком Путіну»*.¹⁹ Подальші розслідування Комісії підтвердили, що застосування катування електричним струмом було поширеним у розслідуваних місцях утримання, які розташовувалися в офіційних установах. У деяких випадках одну й ту саму жертву

¹⁸ Наприклад, Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, Стаття 75(2)(a)(ii); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, Стаття 2.

¹⁹ A/HRC/52/62, п. 75.

неодноразово катували електричним струмом. Жертви повідомляли, що злочинці підключали дроти або клеми до мочок вух, щиколоток, рук, пальців ніг або геніталій. Деякі злочинці називали цей метод «дзвінком Сталіну» або «покататися на трамваї». За словами постраждалих, у деяких випадках на них лили воду або використовували інші засоби для посилення дії електричного струму. Жінка, яка пережила катування струмом, розповіла: *«Це було так боляче, що я не могла перестати кричати, наче божевільна, я плакала»*. Співутримувана з нею жінка розповіла, що внаслідок цього жертва ледве могла ходити і *«лежала цілу добу, бо не могла поворухнутися»*. Один чоловік пояснив, що під час катувань електричним струмом зубами прокусив собі щоки зсередини та язик. Його співутримуваний підтвердив, що постраждалий не міг їсти через поранений язик.

66. Комісія отримала повідомлення про інші методи катувань, які не застосовувалися постійно, але згадувалися у зв'язку з однією або декількома установами. Такі методи тортур включають імітацію розстрілу, занурення голови жертви у бочку з водою (так зване «утоплення»), нанесення порізів на різних частинах тіла, позбавлення утримуваних осіб сну, примушування жертви вдихати невідому речовину або примусове введення такої речовини. Дві жертви померли після застосування останніх двох методів (див. п. 52).

67. Жертви також поділилися розповідями про використання щодо них принизливих виразів, у тому числі сексуального характеру, психологічного тиску та погроз. У деяких випадках злочинці називали жертв «нацистами». Один зі злочинців називав постраждалого принизливими термінами, зокрема «нацистом», і заявив, що *«таких людей треба вбивати»*. Деяких колишніх утримуваних змушували вчити напам'ять і співати російський гімн. Інших змушували робити заяви на відео, в тому числі свідчити проти себе або негативно висловлюватися на адресу президента України. Жертви повідомляли про погрози життю їхніх близьких.

68. Комісія розслідує заяви про звалтування, скоєні під час тримання під вартою. Кілька колишніх утримуваних, як чоловіків так і жінок, повідомили про погрози звалтування та іншого сексуального насильства щодо них самих, а також їхніх родин і близьких. Наприклад, одна молода жінка розповіла, що під час допиту представник російської влади попередив, що якщо вона не назве імена інформаторів українських збройних сил, він приведе 20-30 чоловіків, які її звалтують. Одному чоловікові сказали, що його наречену буде звалтовано, якщо він не надасть необхідної інформації. Одному утримуваному чоловікові погрожували, що його кинуть до звичайних в'язнів, які його звалтують. Інший колишній утримуваний розповів про погрози відрізати йому геніталії.

69. Жертви та свідки поділилися розповідями про те, як тяжко позначилися тортури на них, їхніх родинах та оточенні. В одному з нещодавніх розслідувань наведено приклад вищезгаданого: у цьому випадку катування безпосередньо вплинули на загострення хронічного захворювання, на яке страждала потерпіла жінка і про яке злочинцям було вже відомо. Співутримувані просили викликати лікаря для постраждалої, але, зважаючи на обставини, лікар не зміг їй допомогти. Окрім фізичних травм, катування спричинили довготривалі психологічні страждання і розлади. Один з постраждалих чоловіків повідомив, що впродовж утримання під вартою двічі намагався вчинити самогубство, зокрема під час застосування тортур шляхом «утоплення». Інший постраждалий чоловік наклав на себе руки через кілька місяців після затримання і перенесених катувань. Його спустошена горем родина розказала, що від не міг подолати психологічні наслідки всього ним пережитого.

2. Свавільні арешт і затримання та жорстоке поводження з боку української влади з ймовірними колаборантами

70. У своїй попередній доповіді Комісія рекомендувала проведення подальшого розслідування повідомлень про жорстоке поводження з боку української влади²⁰ з ймовірними колаборантами.²¹ Комісія відтоді задокументувала три таких випадки: два з них сталися у березні 2022 року, а третій – у березні 2023 року. Жертвами цих

²⁰ Особи, підозрювані у колабораціонізмі, можуть звинувачуватися за різними статтями Кримінального кодексу України, наприклад за Статтями 111, 111-1 та/або 111-2.

²¹ A/HRC/52/62, пп. 87-89.

випадків були чоловіки. На основі наявної інформації щодо кожного інциденту Комісія встановила, що в усіх трьох випадках постраждалих було піддано свавільному арешту, у двох випадках затримання також було свавільним, а в одному випадку тримання під вартою проходило у режимі інкомунікадо (без зв'язку з зовнішнім світом). Комісія дійшла висновку, що принаймні в одному з цих випадків до постраждалого застосовувалися тортури. Комісія продовжує розслідувати подальші звинувачення щодо цих інцидентів, а також інших справ.

71. В одному з випадків, 2 березня 2022 року в Київській області, чоловік повідомив, що близько десяти озброєних чоловіків у камуфляжній формі та масках заарештували його на сходах його житлового будинку, одягли на нього наручники та обшукали його квартиру. За словами постраждалого, того ж дня злочинці привезли його до головного управління Служби безпеки України в місті Києві, де його продовжували утримувати і допитувати. Протокол затримання був складений 4 березня 2022 року. Немає жодних матеріалів, які б свідчили про те, що постраждалому повідомили про підстави його арешту та висунуті проти нього обвинувачення до цієї дати. Таким чином, Комісія дійшла висновку, що цей арешт і затримання, принаймні у період з 2 по 4 березня 2022 року, є свавільними.

72. В іншому випадку, 4 березня 2022 року, також у Київській області, чоловіка заарештували щонайменше вісім чоловіків у камуфляжній формі. Вони привезли його до приміщення Служби безпеки України в місті Києві та утримували там без можливості спілкуватися із зовнішнім світом. Факт цього арешту та затримання було офіційно визнано 14 березня 2022 року. Комісія дійшла висновку, що у період з 4 по 14 березня 2022 року зазначені арешт та затримання жертви мають вважатися свавільними, а утримання під вартою проходило у режимі інкомунікадо.

73. 3 березня 2023 року в Одеській області четверо чоловіків у камуфляжній формі та масках заарештували на вулиці чоловіка, одягли на нього наручники та посадили у свій автомобіль. Вони били його ногами та прикладом гвинтівки, вимагаючи від нього зізнатися, що він шпигун. Внаслідок побиття у нього було зламано принаймні два ребра. Згодом вони відвезли жертву до його власного будинку, де передали двом чоловікам, які представилися співробітниками Служби безпеки України та провели обшук. Пізніше ці люди привезли його до приміщення Служби безпеки України у місті Одеса. Постраждалий повідомив, що від нього вимагали підписати документи та у разі відмови погрожували подальшим побиттям. Комісія встановила, в цьому випадку злочинці піддали постраждалого катуванню та свавільному арешту у порушення міжнародного права прав людини.

С. Сексуальне та гендерно зумовлене насильство

74. Раніше Комісією було задокументовано випадки сексуального та гендерно зумовленого насильства, вчиненого російською владою, в дев'яти областях України та в Російській Федерації.²² У проведенні своїх нещодавніх розслідувань Комісією зосередила свою увагу на Херсонській та Запорізькій областях та знайшла докази того, що представниками російської влади було скоєно зґвалтування та інше сексуальне насильство в одному з районів Херсонської області. Зґвалтування, сексуальне та гендерно зумовлене насильство становлять злочини та порушення прав людини і часто супроводжуються додатковими злочинами та іншими серйозними порушеннями прав людини.

75. Задокументовані випадки зґвалтувань сталися в період з березня 2022 року по липень 2022 року в невеликих селах Херсонської області, переважно під час вторгнень представників російської влади в будинки жертв. Деякі з таких випадків сталися в одному й тому ж селі. Інші випадки сексуального насильства або погроз скоєння сексуального насильства відбулися у створених російською владою місцях утримання (див. п. 68).

76. У розслідуваних випадках жертвами зґвалтувань стали 16-річна дівчина та жінки віком від 19 до 83 років. Більшість із них знаходилися у вразливому становищі. Одна

²² A/HRC/52/62, пп. 78-85.

з жертв була 16-річною вагітною дівчиною, троє – жінками старшого віку, деякі жили самі, або з малолітніми дітьми, або з членом родини із інвалідністю. Коли російські збройні сили взяли під контроль зазначені території, багато хто з місцевих мешканців поїхав, і жертвами російської влади стали жінки, які залишилися у своїх селах заради догляду за літніми або недієздатними родичами, чи за майном, або через те, що вони не мали змоги виїхати.

77. Задokumentовані зґвалтування було скоєно із застосуванням сили або психологічного примусу. Більшість зґвалтувань сталися після того, як злочинці увірвалися до будинків жертв. Жертви повідомляли про зґвалтування під загрозою використання вогнепальної зброї та за погроз вбити або заподіяти іншої серйозної шкоди жертвам або їхнім родичам. У деяких випадках злочинці неодноразово відвідували будинки жертв до скоєння злочину та демонстрували жорстоку поведінку.

78. У деяких випадках один і той самий злочинець гвалтував жертву два або більше разів. У двох випадках злочинці вчинили групове зґвалтування жертв. Після того як одна з таких жертв та її чоловік повідомили про зґвалтування, їх було застрелено російськими солдатами.

79. Злочинці вчиняли додаткові акти насильства щодо жертв зґвалтувань, у тому числі жорстоке побиття, удавлення, задушення, нанесення порізів, та постріли поруч із головою жертви. Більшість цих дій самі по собі становлять злочини та порушення прав людини, на додаток до сексуального та гендерно зумовленого насильства. У декількох випадках Комісія дійшла висновку, що ці дії становили злочин катування.

80. У низці випадків родичи постраждалих ставали свідками зґвалтувань. Є випадки, коли злочинці також вчиняли злочини та порушення проти таких членів родин постраждалих, зокрема вбивства, замаху на вбивство та тортури.

81. Постраждалі заявили, що ці злочини та порушення було скоєно російськими солдатами, а в деяких випадках уточнили, що злочинці належали до підрозділів колишніх так званих Донецької та Луганської народних республік. Деякі злочинці перебували у стані алкогольного сп'яніння. У двох окремих випадках жертви ідентифікували одного і того ж нападника. У деяких випадках поведінка злочинців свідчить про те, що вони не боялися відповідальності. Про це, наприклад, говорить неодноразове відвідування будинків жертв, а також численні погрози та порушення, вчинені щодо них та членів їхніх родин. Одна з постраждалих розповіла, що коли російські солдати прийшли в їхнє село, вони, насамперед, поцікавилися, хто з жінок живуть самі. Одна жертва зґвалтування повідомила, що після того, як один солдат зґвалтував її, він пив на подвір'ї її дому разом з іншими солдатами, а наступного дня привітався з нею. Одна з жінок, що стала свідком зґвалтування, повідомила, що коли солдат гвалтував її вагітну доньку, він казав: *«Це не страшно, всі так роблять»*. Однак з інтерв'ю Комісії також випливає, що деякі з солдат поводили себе інакше, і що в невеликій кількості випадків командування вжило заходів проти гвалтівників, або товариші по службі намагалися зупинити злочинців чи допомогти жертві.

Опис справ

82. Нижче Комісія наводить детальні описи декількох випадків зґвалтувань та іншого сексуального насильства, скоєного російськими збройними силами під час відвідування домівок у Херсонській області.

83. У березні 2022 року російський солдат прийшов до будинку 83-річної жінки та змусив її відчинити двері. Він допитував її, чи знає вона осіб, які співпрацюють зі українськими збройними силами, та побив її своєю гвинтівкою. Солдат наказав їй роздягнутися, зґвалтував її і продовжував гвалтувати і бити протягом декількох годин. Він погрожував зґвалтувати чоловіка жінки, який має інвалідність і був присутній у будинку у цей час. Солдат вкрав з їхнього дому деякі речі. Комісія встановила, що, окрім зґвалтування, проти жертви було скоєно воєнний злочин у вигляді катування.

84. У березні та квітні 2022 року кілька груп російських солдатів неодноразово відвідували будинок і магазин подружньої пари. Жертва повідомила, що солдати вчиняли мародерство та змушували її готувати для них їжу, приймали душ і спали в її будинку. Під час одного з візитів у квітні 2022 року російські солдати замкнули її чоловіка у кімнаті. Один із солдатів погрожував убити 59-річну жінку, сексуально

домагався її, при цьому неодноразово перезаряджаючи свою гвинтівку. Пізніше, у квітні 2022 року, троє російських солдатів увірвалися до її будинку вночі, вистрілили в чоловіка, але не влучили. Двоє солдатів побили жінку пістолетами та ногами, погрожували застрелити її, зірвали з неї одяг та вчинили групове зґвалтування. Жінка намагалася втекти, але вони її схопили, затягли до будинку і знову її зґвалтували. Комісія встановила, що, окрім зґвалтування, проти цієї жінки було скоєно злочин катування, а проти її чоловіка було вчинено замах на умисне вбивство.

85. У травні 2022 року троє російських солдатів прийшли до будинку подружньої пари, які залишилися в селі доглядати за бабусею. Вони побили 52-річного чоловіка, а 50-річну жінку всі троє по черзі зґвалтували. Подружжя повідомило про зґвалтування командувачу російських збройних сил. Сусіди розповіли, що після цього троє різних солдатів «шукали жінку, яка повідомила про зґвалтування», потім прийшли до будинку подружжя і застрелили їх обох. Комісія встановила, що, окрім зґвалтування жінки, проти обох жертв було скоєно воєнні злочини у вигляді умисного вбивства і катувань.

86. У липні 2022 року, російський солдат зайшов до домівки 75-річної жінки, де вона залишилася сама, щоб захистити своє майно. Цей солдат напав на неї, бив її по обличчю, грудях і ребрах та душив її під час допиту. Він наказав їй роздягнутися, а коли вона відмовилася, то зірвав з неї одяг, порізав їй живіт невеликим гострим предметом і кілька разів її зґвалтував. Наступного ранку, він знову її зґвалтував і знову її побив. Внаслідок цього нападу у жертви було зламано кілька ребер та вибито зуби. Комісія встановила, що проти цієї жертви, крім зґвалтування, було скоєно воєнний злочин у вигляді катування.

87. Ці та інші випадки відбувалися в контексті вчинення численних інших форм насильства проти жертв та їхніх родин. Розповіді постраждалих свідчать про те, що вони одночасно стикалися зі страхом, травмою, завданням фізичної та психологічної шкоди, а також втратою засобів до існування. Ці фактори сприяли посиленню вразливості постраждалих. Наприклад, жінка, яка жила сама із дітьми, повідомила, що після того, як російська влада взяла під контроль її село, вона була змушена переїхати заради безпеки до одного чоловіка. Скориставшись ситуацією, він жорстоко поведився з дітьми, забирав соціальну допомогу, яку вона отримувала, і допоміг російським солдатам її зґвалтувати.

88. Задokumentовані злочини спричиняють тяжкі та довготривалі наслідки фізичному та психічному здоров'ю жертв і є надзвичайно травматичними для членів їхніх родин. Жертви були мешканцями невеликих сіл. Через близькість до лінії фронту доступ до медичної допомоги був дуже ускладненим. Деякі жертви повідомляли, що вони страждають через сором, стигматизацію і звинувачують самих себе у тому, що сталося.

89. Одна з потерпілих, описуючи свої почуття після пережитого злочину, зазначила: *«Я весь час боюся. Я забула, що таке нормальний сон. Мій чоловік з того дня почувається набагато гірше. Я всіх боюся, і коли приїхали поліцейські, і я розповідала їм про те, що сталося, мене трясло. Я зрозуміла, що боюся людей у формі. Я не знаю, як дивитися людям у вічі»*. Інша потерпіла після розповіді про те, як вона намагалася вирватися, доки двоє злочинці гвалтували її, сказала, що вона *«сподівалася на кулю, щоб більше не відчувати страждань»*, а потім закінчила: *«Я просто не знаю, чим я це заслужила, що я зробила, щоб вижити після цього?»*.

D. Переміщення та депортації дітей

90. У своїй доповіді до Ради з прав людини Комісія визначила три основні сценарії, за яких російська влада переміщувала українських дітей без супроводу дорослих із однієї підконтрольної їй території України на іншу або в Російську Федерацію. Переміщення стосувалися дітей, які втратили своїх батьків або контакт з ними під час бойових дій; дітей, які були розлучені з родиною після затримання одного з батьків; і дітей, які перебували в інтернатних установах.²³ Комісія встановила, що в деяких розслідуваних нею випадках, такі переміщення відбулися у порушення міжнародного гуманітарного

²³ A/HRC/52/62, п. 97.

права та кваліфікуються як незаконні переміщення або депортації, що є воєнним злочином.

91. Комісія розслідувала подальші повідомлення про переміщення російською владою дітей без супроводу дорослих до Російської Федерації або на окуповані нею території України. Зокрема, вона задокументувала переміщення 31 дитини з України до Російської Федерації у травні 2022 року і дійшла висновку, що це переміщення було незаконною депортацією та становить воєнний злочин (див. пп. 98-99).

92. Згідно міжнародного гуманітарного права, жодна зі сторін конфлікту не має права організувати евакуацію дітей, окрім своїх власних громадян, до іноземної держави, за винятком тимчасової евакуації, коли цього вимагають вагомі причини, пов'язані зі станом здоров'я чи лікуванням дітей або, за виключенням перебування на окупованих територіях, з їхньою безпекою. Для цього необхідна письмова згода батьків або законних опікунів, а в разі їхньої відсутності – осіб, які несуть основну відповідальність за піклування про дітей.²⁴

93. Розуміння більш масштабних переміщень дітей без супроводу дорослих, адже такі переміщення можуть становити порушення вимог, викладених у міжнародному гуманітарному праві, виявилось складною задачею через наявну інформацію та дані. Одним із чинників, що призводить до плутанини, є той факт, що різні окремі ситуації щодо дітей розглядаються сукупно. Від початку цього збройного конфлікту в 2022 році, Україна та Російська Федерація оприлюднили різні цифри щодо масштабів переміщення дітей з України. В Україні співрозмовники з урядових установ, здається, мають різні підходи до цього питання. На офіційному веб-сайті уряду України, який є «єдиною платформою, що надає актуальну консолідовану інформацію» про дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, станом на кінець вересня 2023²⁵ року було зареєстровано 19 546 «депортованих та/або примусово переміщених осіб». Два українські урядовці уточнили, що ця цифра включає дітей, які перетнули кордон з Російською Федерацією разом зі своїми батьками. Один посадовець заявив, що ця цифра включає дітей, добровільно відправлених своїми батьками до літніх таборів. Дві неурядові організації, які здійснюють моніторинг цього питання, також зазначили, що ця цифра включає різні категорії дітей, у тому числі тих, які не були розлучені з батьками. Ці співрозмовники також наголосили на ризику дублювання деяких справ.

94. Крім того, Комісія не змогла знайти достовірних даних про переміщення дітей зі сторони Російської Федерації. Комісія взяла до уваги доступну громадськості інформацію. Наприклад, у 2023 році бюлетень, виданий офісом Уповноваженої з прав дитини Президентів Росії Марії Львової-Белової, повідомляв, що з квітня по жовтень 2022 року 380 дітей-сиріт з колишніх так званих Донецької та Луганської народних республік було переміщено та влаштовано в прийомні сім'ї на території Російської Федерації.²⁶ У цьому ж документі зазначається, що близько 2 000 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебували в інтернатних закладах на території колишніх так званих Донецької та Луганської народних республік, були переміщені в Російську Федерацію в лютому 2022 року. Далі у цьому ж документі вказується, що серед цих дітей є діти з колишньої так званої Донецької Народної Республіки, яких були влаштовано у прийомні сім'ї або в інтернатні заклади.²⁷

95. Комісія занепокоєна повідомленнями про заходи, явно спрямовані на створення умов, за яких певні категорії дітей залишатимуться у Російській Федерації протягом тривалого часу. Комісія вивчила інформацію щодо влаштування дітей у прийомні сім'ї в Російській Федерації, зокрема вищезгаданий бюлетень від офісу Львової-Белової, інтерв'ю з членами сімей або законними представниками дітей у таких ситуаціях, а також висвітлення цього питання у засобах масової інформації.

96. Українські урядовці започаткували ініціативи щодо сприяння поверненню та возз'єднанню деяких дітей, розлучених зі своїми батьками або родичами, і російські посадовці, за повідомленнями, з ними у деяких випадках співпрацювали. Однак станом на кінець вересня 2023 року між обома державами не існувало механізму

²⁴ Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, Стаття 78(1).

²⁵ Див. <https://childrenofwar.gov.ua/>.

²⁶ Див. <https://india.mid.ru/upload/iblock/0c7/x1ub0akni71rjj5uv9558nyyijl3ozrx.pdf>

²⁷ Див. там же.

повернення переміщених дітей. 23 вересня 2023 року міністр закордонних справ Російської Федерації Сергій Лавров заявив: «Якщо ці сім'ї будуть знайдені, ми будемо сприяти возз'єднанню цих дітей». ²⁸ Також у вищезгаданому бюлетені, виданому офісом Львова-Белова, зазначалося, що якщо у дитини «є один з батьків, який має повні батьківські права, то сім'я має всі можливості для возз'єднання». ²⁹ Однак, за винятком кількох прикладів, Комісія не була поінформована про ініціативи з російської сторони, спрямовані на активне сприяння всім поверненням дітей. Станом на сьогодні Комісія отримала інформацію про повернення, що відбувалися в індивідуальному порядку та з ініціативи батьків, законних опікунів або самих дітей, і за сприяння українських органів влади, приватних організацій та завдяки іншим ініціативам. Часто такі кроки передбачають ризиковані, дуже складні та дорогі подорожі декількома країнами.

97. Як зазначалося вище, переміщення дітей на території, окуповані Росією, та через кордон до Російської Федерації відбувалося в різних окремих ситуаціях. Ефективний процес повернення має бути зорієнтованим на найкращі інтереси дитини та враховувати обставини кожної окремої ситуації. Однак за відсутності суворої системи документування та перевірки, з'ясувати реальні масштаби переміщення дітей у кожній конкретній ситуації неможливо. Відсутність ясності та прозорості щодо обставин і категорій переміщених дітей становить перешкоду для надійного та ефективного процесу повернення. Крім того, було б доцільно створити банк ДНК зі зразками батьків або родичів з метою сприяння возз'єднанню дітей, переміщених у ранньому віці.

Окремі випадки депортації дітей

98. Комісія продовжила документувати окремі випадки переміщення дітей до Російської Федерації. Один із них стосується переміщення російською владою 27 травня 2022 року 31 дитини з «Дитячого соціального центру адміністрації міста Донецька» Донецької області до Російської Федерації. Серед них знаходилося 16 хлопчиків і 15 дівчат віком від 7 до 17 років. До розміщення в цьому центрі вони побували у різних ситуаціях. Деякі з них були сиротами або позбавленими батьківського піклування і перебували в державних установах, в той час як інші втратили зв'язок зі своїми батьками або прийомними батьками через поточні бойові дії. В офіційному документі, отриманому Комісією, зазначається, що це переміщення було дозволено з «рекреаційною» метою і мало бути тимчасовим – до 27 червня 2022 року. Згоду на це дав в.о. директора центру, призначений окупаційною владою. У Російській Федерації цих дітей розмістили в пансіонаті «Поляни» в Московській області.

99. Зібрана Комісією інформація, окрім справи трьох дітей, яких повернув батько, свідчить про те, що більшість цих дітей залишилися в Російській Федерації після закінчення зазначеного місячного терміну. За показаннями свідків та повідомленнями ЗМІ, після кількох місяців перебування в Російській Федерації, в тому числі в прийомній родині, ще одному хлопчику вдалося самостійно повернутися в Україну через Білорусь. Одного хлопчика з цієї ж групи дітей було влаштовано в сім'ю Марії-Львова-Белова. 21 вересня 2022 року Львова-Белова публічно заявила, що хлопчикові видали російський паспорт і що тепер він «наш», чим продемонструвала явний намір утримувати його в Російській Федерації довгостроково. У бюлетені, виданому її офісом у 2023 році, Львова-Белова також заявила, що шестеро дітей з цієї ж групи були влаштовані до сімейних центрів, і майже всіх згодом було розміщено у прийомні сім'ї, а 22 дитини було передано під тимчасову опіку жителям Московської області. ³⁰ У сукупності різні складові цих випадків суперечать правовій вимозі про тимчасовість евакуації дітей, а отже переміщення дітей є незаконною депортацією, що становить воєнний злочин.

Умови утримання дітей у таборах

100. Комісія проаналізувала повідомлення про те, що в деяких ситуаціях, коли дітей з України з попереднього дозволу батьків відправляли до таборів у Криму,

²⁸ Див. <https://media.un.org/en/asset/k15/k15ckhh8h6>.

²⁹ Див. примітку 26..

³⁰ Див. там же.

умови, в яких вони перебували, були незадовільними. Один із прикладів стосується родини з Херсона, яка погодилася відправити своїх трьох дітей до табору в Криму в жовтні 2022 року на три тижні. Однак через розвиток подій на фронті та евакуацію, проведену російською владою з Херсона, дітей перевезли до іншого табору в Криму, де вони перебували протягом шести місяців. Одна дитина, 15-річна дівчинка, розповіла Комісії, що під час їхнього перебування в таборі персонал вирішив відправити її 10-річного брата до психіатричної лікарні в Криму в якості покарання після сварки з іншою дитиною і після того, як він «плакав, бо сумував за матір'ю», розлучивши його з братом і сестрою, які перебували в таборі.

101. Троє підлітків, які перебували в таких таборах у Криму, окремо повідомили Комісії, що персонал табору поміщав дітей до кімнати, яка називається «ізолятор», якщо вони вважали, що ці діти погано поведились. Наприклад, 16-річний хлопець розповів, що співробітники табору помістили його разом з двома іншими дітьми в «ізолятор» на чотири дні після того, як почули, що діти слухали гімн України. Один 17-річний хлопець розповів, що його «замкнули» на п'ять днів після того, як він зняв російський прапор.

102. Діти, які перебували в таборах у Криму, також розказали про свої страждання після того, як співробітники табору сказали їм, що помістять їх до дитячого будинку або в прийомні сім'ї. Одна 16-річна дівчинка повідомила, що вихователька вдарила її і сказала: «Я можу віддати тебе в прийомну сім'ю, і твоя мати тебе не знайде, ти будеш бездомною і проситимеш їжу». Діти повідомляли, що від них вимагали співати російський гімн і писати листи російським солдатам. Одна дівчинка зазначила, що над дітьми з Херсона знущалися і казали їм повертатися до своєї «фашистської країни». Мати 16-річного хлопця, перебування якого в аналогічному таборі в Криму також було продовжено через розвиток подій на фронті, розповіла, що його перевезли до села у Херсонській області, що перебувало під російським контролем, і вчителі там йому сказали, що «скоро їм [дітям] видадуть зброю і вони стоятимуть на блокпостах».

V. Висновки та рекомендації

103. Під час виконання свого другого мандату Комісія виявила докази того, що російська влада продовжила здійснювати численні порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті своєї збройної агресії в Україні. Комісія дійшла висновку, що російська влада, серед іншого, вчиняла невідвільні напади на цивільне населення, а також такі воєнні злочини, як катування, умисні вбивства, звалтування та інші види сексуального насильства, депортація дітей, які також становлять порушення прав людини. Комісія отримала численні повідомлення про інші порушення і продовжує проведення своїх розслідувань.

104. Комісія також задокументувала три випадки, що засвідчують скоєння українською владою порушень прав людини щодо осіб, звинувачуваних у співпраці із російською владою.

105. Цей конфлікт, як і всі інші, продовжує залишати по собі численні значні фізичні та психічні травми. Населення України стикається з труднощами внаслідок втрати життів, поранень, руйнувань і спустошень, спричинених цим збройним конфліктом. Комісія задокументувала подальший вплив порушень і подій, пов'язаних зі збройним конфліктом, на цивільне населення. Це, зокрема, стосується широкомасштабних атак на інфраструктуру України, здійснених російськими збройними силами, а також окремих нападів на цивільні об'єкти.

106. Насамкінець, Комісія рішуче засуджує порушення та пов'язані з ними злочини. Так само як і у своїх попередніх доповідях, вона знову нагадує про першорядну важливість притягнення винних до відповідальності. На додаток до судових заходів, Комісія також наголошує на значущості інших аспектів притягнення до відповідальності, зокрема встановлення істини, надання репарацій та гарантій неповторення.

107. Комісія вважає, що рекомендації, надані нею у доповіді Раді з прав людини, залишаються дуже значною мірою актуальними.³¹ Таким чином, Комісія зазначає їх повторно, а також надає додаткові рекомендації за результатами своїх найнещодавніших розслідувань з метою посилення процесу притягнення винних до відповідальності та заради запобігання скоєнню подальших порушень.

108. Комісія рекомендує сторонам цього конфлікту:

(а) Забезпечити своєчасне, ефективне, ретельне, незалежне, неупереджене та прозоре розслідування та притягнення до відповідальності за всіма підозрами про скоєння міжнародних злочинів, порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, включаючи сексуальне та гендерно зумовлене насильство і насильство над дітьми;

(б) Ратифікувати міжнародні документи, учасниками яких вони ще не являються і які посилять захист цивільних осіб у збройних конфліктах.

109. Комісія рекомендує Російській Федерації негайно:

(а) Припинити агресію та всі акти насильства, вчинені проти цивільного населення в порушення застосованих норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також припинити застосування катування, сексуального та гендерно зумовленого насильства, та інших форм жорстокого поводження;

(б) Вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту цивільних осіб і цивільної інфраструктури, зокрема об'єктів енергетичної інфраструктури, що зазнали серйозних пошкоджень через спрямовані на них масові атаки із жовтня 2022 року по березень 2023 року;

(с) Суворо дотримуватися міжнародного гуманітарного права та поважати тимчасовий характер будь-якого переміщення або евакуації дітей шляхом забезпечення їхнього якнайшвидшого повернення;

(д) Звільнити або повернути в Україну всіх українських цивільних осіб, яких було депортовано до Російської Федерації і які наразі там утримуються внаслідок цього збройного конфлікту.

110. Комісія також рекомендує Російській Федерації:

(а) Згідно норм міжнародного права прав людини забезпечити притягнення до відповідальності всіх винних, а особливо командирів та інших відповідальних осіб, а також тих, хто видавав накази, вимагав або підбурював до вчинення міжнародних злочинів;

(б) Вжити необхідних заходів для запобігання скоєнню таких порушень і злочинів, зокрема, шляхом надання чітких інструкцій усім видам військ та іншим угрупованням, що беруть участь у цьому збройному конфлікті, з метою забезпечення дотримання військової дисципліни та поваги до міжнародного права прав людини і гуманітарного права, а також принципу відповідальності командування;

(с) Поважати міжнародне гуманітарне право, що застосовується до окупованих територій, та утримуватися від створення будь-яких перешкод для надання гуманітарної допомоги на цих територіях;

(д) Повною мірою співпрацювати з усіма міжнародними моніторинговими та слідчими органами.

111. Комісія рекомендує Україні:

(а) В якості попереднього кроку на шляху до впровадження комплексної програми репарацій, створити реєстр жертв, що функціонуватиме як «інституційний портал» для кращої координації державних послуг, доступних жертвам;

³¹ A/HRC/52/62, пп. 112-115.

(b) Комплексно розглянути питання психічного здоров'я та психосоціальних потреб, що виникли внаслідок цього збройного конфлікту, шляхом вирішення проблем доступу та розподілу ресурсів для відповідних служб, а також посилення їхньої інституційної координації, правового регулювання, моніторингу та оцінки;

(c) Розглянути можливість створення ДНК-реєстру, що сприяло би процесу ідентифікації та виявлення зниклих дітей;

(d) Гармонізувати своє законодавство щодо воєнних злочинів у частинах, де воно не відповідає міжнародним стандартам, та внести зміни до національного Кримінального кодексу з метою уточнення визначення «колабораціонізму» задля уникнення правової невизначеності та завдання шкоди суспільній згуртованості;

(e) Враховуючи як величезне навантаження, так і обмеженість ресурсів, розробити стратегію розслідування та обвинувачення, що визначатиме пріоритетність справ на основі чітких критеріїв та забезпечуватиме дотримання належних процесуальних дій та прозорий моніторинг.

112. Комісія рекомендує іншим державам та регіональним і міжнародним організаціям:

(a) Посилити національні, регіональні та міжнародні механізми притягнення до відповідальності (як судові, так і позасудові), у тому числі шляхом покращення їхньої координації та підтримки ефективної участі громадянського суспільства і спільнот, що представляють жертв та тих, хто вижив;

(b) Переконатися, що національні програми реконструкції або програми реституції майна, які було визнано необхідними, не розроблятимуться на шкоду постраждалим у процесі отримання ними репарацій;

(c) Забезпечити подальшу інтеграцію правозахисних аспектів цього збройного конфлікту в Україні до порядку денного Ради Безпеки повною мірою.